

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερούται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Κύριλλος ο φιλόσοφος εις τας εικόνas
παλαιόπιστου εικονογράφου

J. K. Begunov

doi: [10.12681/makedonika.1023](https://doi.org/10.12681/makedonika.1023)

Copyright © 2015, J. K. Begunov

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Begunov, J. K. (1972). Κύριλλος ο φιλόσοφος εις τας εικόνas παλαιόπιστου εικονογράφου. *Μακεδονικά*, 12, 509–513. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1023>

Θεσσαλονίκης Καλλίνικου Φωτιάδη (1878-1884). Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ μέλη ἀνήκουν στὸν Βασίλειο Νικολαΐδη Ζαγκλιβερινό, ἱεροψάλτη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ Θεσσαλονίκης, καὶ σὲ ἄλλους εἴτε συγχρόνους του, ὅπως στοὺς ἱεροψάλτη μοναχὸ Θεοτόκη Βατοπεδινὸ ἀπὸ τὴ Λέσβο, Γεώργιο Μπέτσο Καστοριανό, Βασίλειο Γρηγορίου Οἰκονομίδη ἀπὸ τὴ Νιγρίτα, Νεκτάριο Μ. Βλάχο, Σταμούλη Παναγιώτου Ζαρκινό, εἰς στοὺς παλαιότερους Μητροπολίτη Σισανίου Μελέτιο, Ἀναστάσιο Ραφανίτη, Ἰωάννη Πρωτοψάλτη καὶ μοναχὸ Συνέσιο Ἰβηρίτη. Τὸ ἀντίτυπο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἀνήκε στὸν ἴδιο τὸν Β. Νικολαΐδη Ζαγκλιβερινό, ὅπως πιστοποιεῖται ἀπὸ διάφορα ἰδιόγραφα σημειώματα.

Ἡ πλήρης ἀναγραφὴ τοῦ ἐξωφύλλου εἶναι ἡ ἑξῆς: «Καλλικέλαδος Ἀηδών/Περιέχουσα/Μέρος Τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐνιαυσίου Ἀκολουθίας/Ἡτο Ἑσπερινού, Ὁρθρου καὶ Λειτουργίας/μελοποιηθεῖσα κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ/Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινού/τῇ προσθήκῃ διαφόρων ἀνεκδότων μαθημάτων/τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς μας μουσικοδιδασκάλων/Ἐκδίδονται Ἡδὴ Τὸ Πρῶτον/ὑπὸ Σπυριδωνος Π. Βασιλειάδου/Καὶ/Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου Ἰβηρίτου/Ἐν Θεσσαλονίκῃ/Ἐκ Τοῦ Τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία»/Θάνου καὶ Βασιλειάδου/¹ 1882», σσ. η' + 556, διαστάσεις 0,17×0,115 μ.

Νομίζω ὅτι μὲ τὰ παραπάνω νέα στοιχεῖα ἀποκαθίσταται ἡ ἀλήθεια σ' ἓνα θέμα ποῦ, παρὰ τὸν λεπτομερειακὸ τοῦ χαρακτήρα, εἶναι ἄξιο προσοχῆς γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πνευματικῆς κινήσεως στὴν τουρκοκρατούμενη Μακεδονία.

ΧΑΡΑΛ. Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

ΚΥΡΙΑΛΟΣ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΠΑΛΑΙΟΠΙΣΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΟΥ*

Τὴν 14ην Φεβρουαρίου 1969 συνεπληρώθησαν 1100 ἔτη ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου Κυρίλλου τοῦ Φιλοσόφου, φωτιστοῦ τῶν Σλάβων. Οἱ Ρῶσι παλαιόπιστοι² ἀπὸ πολλῶν ἡδὴ ἐτῶν, τιμοῦν τὸν Κύριλλον ὡς ἅγιον, ὡς διδάσκαλον καὶ ὡς παιδαγωγὸν τῆς διδασκα-

1. Βλ. Χ α ρ α λ. Π α π α σ τ ᾶ θ ῆ, Τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά», τ. 8 (1968), σ. 254.

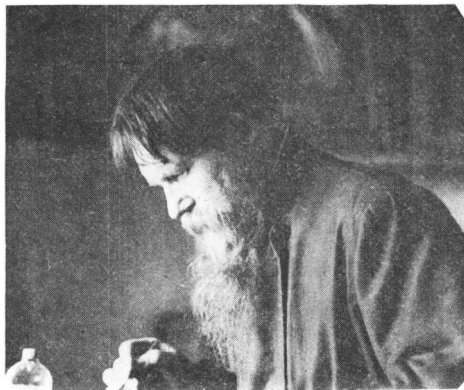
*. Ἡ μετάφρασις ἐκ τοῦ ρωσικοῦ, καὶ ἐκ χειρογράφου τοῦ συγγραφέως, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Κ. Παπουλίδου, Διευθυντοῦ τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Μακεδόνων Σπουδαστῶν, τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

2. Σημ. μεταφραστοῦ: «Παλαιοπίστους», ὁπαδοὺς τῆς παλαιᾶς πίστεως, ὀνομαζόντων ἑαυτοὺς οἱ γνωστοὶ «ρασκόλνικου», οἱ ὅποιοι δὲν ἐδέχθησαν τὴν ἐπὶ Πατριάρχου Μόσχας Νίκωνος (1652-1658) διόρθωσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἑλληνικῶν προτύπων καὶ ἀπεσχίσθησαν τῆς Ὁρθοδόξου ἐν Ρωσίᾳ Ἐκκλησίας. Ἐκτοτε, καὶ μέχρι σήμερον, παρουσιάζονται εἰς δύο κυρίως παρατάξεις, τοὺς «ποπόβτσιν», τοὺς ἐχόντας ἱερεῖς καὶ δεχομένους τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς «μπεζποπόβτσιν», τοὺς μὴ ἐχόντας ἱερεῖς καὶ μὴ δεχομένους τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.

Διὰ τὴν βιβλιογραφίαν, βλέπε τὸ κλασσικὸν πλέον ἔργον τοῦ Γάλλου σλαβολόγου P. P a s c a l, Annakum et les débuts du raskol. La crise religieuse au XVIIe siècle en Russie (Bibliothèque de l'Institut Français de Léningrad, tome XVIII), Paris (H. Champion) 1938. Ἀνατύπωσις Paris (Mouton) 1963. Πρβλ. καὶ Γ ρ. Π α π α μ ι χ α ῆ λ, Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων, Ἀθῆναι 1950, σ. 482-509. Βλ. Ἰ ω. Φ ε ι δ ᾱ, Ρωσικὴ Ἐκκλησία, «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», τ. 10 (1967), 1043-1048.

λίας τῶν παλαιοπιστῶν. Προσφάτως ὁ εἰκονογράφος S. Bykadoron¹, μέλος τῆς παρὰ τὴν Ρίγαν κοινότητος παλαιοπιστῶν Grebensčikon², ἐξωγράφησε μεγάλην εἰκόνα τοῦ ὁσίου Κυρίλλου, ὕψους 2 μέτρων καὶ πλάτους 65 ἑκατοστῶν (βλ. εἰκ. 2).

Ὁ ὁσιος παρεστάθῃ εἰς τὴν εἰκόνα ὁλόσωμος μὲ τὰ ἐπισκοπικά του ἄμφια, ἤτοι μὲ πολυσταύριον φαιλόνιον, μὲ τὸ ἐπιτραχήλιον διακεκοσμημένον μὲ μαργαρίτας καὶ μὲ τὸ ὠμοφόριον φέρον ρομβοειδῆ γλωσσίδια. Εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κρατεῖ τὴν ἄκραν λευκοῦ

Εἰκ. 1. Ὁ ἀγιογράφος S. Bykadoron

1. Ὁ 39ετής S. Bykadoron (βλ. εἰκ. 1) ἀπεφοίτησε τῆς ἐπαγγελματικῆς σχολῆς καλῶν τεχνῶν τῆς πόλεως Ρίγα. Ἐξέμαθε τὴν τεχνικὴν τῶν εἰκόνων πλησίον τοῦ γνωστοῦ συντηρητοῦ τῶν εἰκόνων εἰς τὸ Λένινγκραντ F. A. Kalikin. Παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, ὁ S. Bykadoron ἐργάζεται ἀπὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον εἰς τὸ εἰκονογραφικὸν ἐργαστήριον τῆς κοινότητος παλαιοπιστῶν τῆς πόλεως Ρίγα.

2. Ἡ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Grebensčikon κοινότης τῶν παλαιοπιστῶν ιδρύθη τὸ ἔτος 1760 ὑπὸ τοῦ Feodor Nikiforovič Samanski. Φέρει ὁμῶς τὸ ὄνομα τοῦ Grebensčikon ἐκ τοῦ ὁμωνύμου μέλους καὶ δωρητοῦ, πλουσίου ἐμπόρου τῆς πόλεως Ρίγα, μὲ μεγάλην ἐπιρροὴν Aleksej Petrovič Grebensčikon. Ἡ ὥς ἄνω κοινότης φημίζεται διὰ τὴν ὠραίαν τῆς ἐκκλησίαν, διὰ τὴν χοροδίαν τῆς μὲ τὴν παραδοσιακὴν μουσικὴν, διὰ τὴν θαυμασίαν βιβλιοθήκην τῆς, ὅπου φυλάσσονται περισσότερα τῶν διακοσίων χειρόγραφα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 16ου ἕως τοῦ 20ου αἰῶνος καὶ πολλαὶ ἄλλαι παλαιαὶ ἐκδόσεις, καὶ τέλος διὰ τὴν συλλογὴν πολυτίμων εἰκόνων καὶ ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν. Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἡ κοινότης ἐφημίζετο καὶ διὰ τοὺς εἰκονογράφους τῆς, ὡς οἱ G. F. Frolov, P. M. Sofronov, P. A. Pavlov. Τὸ 1960 ἐωρτάσθη πανηγυρικῶς ἡ δευτέρα ἐκατονταετηρίς τῆς κοινότητος. Βλ. I. Staroobradčeskij cerkovnyj kalendar' na 1960 g. Staroobradčeskij cerkovnyj kalendar' na 1961 g. Žurnal «Rodnaja Starina», Nos 1-13, Riga, 1928-1933 g. I. N. Z a v o l o k o, Staroobradčestvo v Latvii, ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ: Russkie v Latvii, Riga 1933, σ. 68-82. Τ ο ὗ α ὗ τ ο ὗ, Istorija Cerkvi Hristovoj, Riga 1936.

Εἰκ. 2. Ἡ εἰκὼν τοῦ ὁσίου Κυρίλλου

ἀμφίου καὶ Εὐαγγέλιον. Μὲ τὴν δεξιάν χεῖρα εὐλογεῖ μὲ ἀνοικτὴν τὴν παλάμην. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀναπαρίστανον συνήθως εἰς τὰς εἰκόνας τοὺς ἁγίους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τὸν Μέγαν Βασίλειον, Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, Κύριλλον Ἀλεξανδρείας κ.ἄ. Ὡς ὁδηγὸς διὰ τὸν S. Bykadorov ἐχρησίμευσε τὸ εἰκονογραφικὸν πρότυπον τοῦ Stroganov τοῦ τέλους τοῦ 16ου καὶ ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος, ὅπου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14 Φεβρουαρίου ἀναγινώσκομεν: «τοῦ ἁγίου πατρὸς Κυρίλλου τοῦ Φιλοσό-

φου, πολιά»¹. Ἡ μορφή τοῦ Κυρίλλου εἰς τὸ πρότυπον σχεδὸν δὲν φαίνεται ἢ μᾶλλον φαίνεται κατὰ τὸ ἥμισυ κατεστραμμένη. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι εἰς τὴν εἰκόνα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πρότυπον σχέδιον, τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίλλου παρεστάθη περισσότερον ἐπίμηκες. Τὰ χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου εἶναι αὐστηρά, ἀσκητικά, ἀνατολικά. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι μεγάλοι, διαπεραστικοὶ καὶ αὐστηροί. Αἱ ὀφρύες καὶ τὰ τόξα τῶν εἶναι μεγάλα. Ἡ ρίς εἶναι μακρά καὶ εὐθεῖα. Ἡ γενειάς καὶ ὁ μύσταξ εἶναι λευκοὶ καὶ ἐλαφρῶς βοστρυχοειδεῖς, δηλαδή ὅπως ἀκριβῶς καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μορφή τοῦ Κυρίλλου παρεστάθη εἰς τὸ σύνολον ὅπως κάθε μορφῇ: λίαν ἐπίπεδος καὶ γεωμετρική.

Μᾶλλον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι παρεστάθη προσωπικὸν ἢ προσωπογραφικὸν σχῆμα, ἀλλὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται μόνον περὶ τῆς παραδοσιακῆς μορφῆς, τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τύπου τοῦ Κυρίλλου. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὁμοῦ ταύτην ὁ παλαιόπιστος εἰκονογράφος ὠδήγησεν διὰ τοῦ εἰκονογραφικοῦ προτύπου τοῦ 16ου αἰῶνος πρὸς τὴν οὐχὶ μεταγενεστέραν τοῦ 12ου-13ου αἰῶνος σλαβικὴν παράδοσιν².

Ὁ S. Bykadoron ἐξωγράφησε τὸν Κύριλλον εἰς μορφήν ἐπισκόπου, συμφώνως πρὸς τὴν ρωσικὴν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν τῆς πρὸς τοῦ [πατριάρχου Μόσχας] Νίκωνος ἐποχῆς. Τὴν θέσιν ταύτην ἐνισχύει καὶ ἡ ἐπιγραφή εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς εἰκόνης: «Ἅγιος Κύριλλος ἐπίσκοπος Κατάνης». Ἐνταῦθα, θὰ ὁμολόγῃ τις ὅτι ὑφίσταται κάποια παρανόησις: Διότι εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Κατάνης (τῆς Σικελίας) Κύριλλος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ ἔζησε τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα (ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐορτάζεται τὴν 21ην Μαρτίου)³.

Εἰς τὰ ρωσικὰ μηναιὰ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων ἐρρίχθη ἡ λανθασμένη ταύτισις τοῦ δημοφιλὸς ἐν Ρωσίᾳ Κυρίλλου τοῦ Φιλοσόφου μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Κατάνης⁴ Κυρίλλου, μαθητοῦ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ὀλίγον γνωστοῦ ἐν Ρωσίᾳ. Βλ. π.χ. τὸ κείμενον συναξαρίου τοῦ 17ου αἰῶνος εἰς τὴν ἡμερομηνίαν 14ης Φεβρουαρίου:

Ὁ Κύριλλος, Θεσσαλονικεὺς τοῦ γένους... ἥδη ἐδίδαξε Μοραβούς, Βουλγάρους καὶ Σλάβους εἰς πίστιν Χριστοῦ καὶ μετέφρασε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν ρωσικὴν γλῶσσαν, 130 χρόνους, πρὸ τῆς βαπτίσεως τῆς ρωσικῆς γῆς (ὁ συντάκτης ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸ ἔτος 8581, ἔτος κατὰ τὸ

1. Stroganovskij ikonopisnyj licevoj podlinik (konca 16-načala 17 stoletij). Izdanie litografii pri hudožestvenno-promyšlennom muzeume, Μόσχα 1869, σ νδ'.

Ἡ κατὰ διάφορον τρόπον παράστασις τῆς μορφῆς τοῦ Κυρίλλου-Κωνσταντίνου ἐνισχύεται καὶ ὑπὸ ἑτέρου ρωσικοῦ προτύπου τοῦ 16ου-18ου αἰῶνος. βλ. I. P. Barsukov, Istočniki russkoj agiografii, «Obščestvo ljubitelej drevnej pismennosti», Sankt-Peterburg, t. LXXXI (1882), stlb. 292-293.

2. Βλ. O. M. B o d j a n s k i j, Izobraženija slavjanskih pervoučitelej i prosvetitelej sv. Kirilla i Mefodija na poljah obraza svjatitelja Nikolaja Skoropomoščnika, nahodjaščegosja v Afor'skom Do'niarskom monastyre, «Čtenija v Obščestve istorii i drevnostej rossijskikh pri Moskovskom universitet», 1868, βιβλίον πρῶτον, σ. 247-250. Πρβλ. καὶ A. Vasiliev, Obrazi na Kiril i Metodij v čuždoto i našego izobrazitelno iskustvo, ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ: Hiljada i sto godini Slavjanska pismenost 863-1963. Sbornik v čest na Kiril i Metodij, Sofija 1963, σ. 393-488.

3. A r h i m. S e r g i j, Polnyj Mesjaceslov Vostoka, τόμος 2ος, Μόσχα 1876, μέρος πρῶτον σ. 72, μέρος τρίτον σ. 137.

4. Αὐτόθι, τόμος 2ος, μέρος πρῶτον, σ. 39.

ὁποῖον ἤρχισεν ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κυρίλλου εἰς τοὺς Χαζάρους. Σημ. (J. K. B.) *καὶ ἐξεδήμησε τὸ θέρος τοῦ ἔτους 6377... ταφεῖς εἰς τὴν (πόλιν) Καταών*¹.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς νέας εἰκονογραφικῆς παραστάσεως τοῦ Κυρίλλου, σημειοῦμεν ὅτι εἶναι θαυμασμοῦ ἀξία ἡ αὐστηρά τεχνοτροπία τοῦ εἰκονογράφου τῆς πόλεως Ρίγα καὶ ἡ ἐμπνευσμένη τεχνικὴ του, χάριν τῆς ἀλησμονήτου καὶ προσφιλοῦς μορφῆς Κυρίλλου τοῦ Φιλοσόφου, φωτιστοῦ τῶν Σλάβων.

J. K. BEGUNOV

1. Svjatcy s kratkým opisaniem žitija svjatyh s perevodu sfjatejšego patriarha Josifa, v leto 7157 pečatannyja, Napečasasja v tipografii Vilenskoj, ff 47-47 r.v.